

onderscheidingen gaan invoeren, niemand wordt er tenslotte wijzer van; men draait steevast rond in eigen cirkeltje, doch is nooit in staat probleemstellingen wezenlijk te doorbreken. Het meubilair wordt alleen wat verslakt, doch er komt nooit iets nieuws bij. Ook niet, als het allang zijn onbruikbaarheid heeft gedemonstreerd. Maar wie als Greijdanus de Schriften opent, en ook de dogmatiek verbindt aan het verdiepte verstaan daarvan, geeft daarin aan de dogmatiek een nieuwe toekomst. Misschien is zijn betekenis voor de dogmatiek het grootst geworden, toen hij naar de verkiezing Nieuwtestamenticus moest zijn. Hij schreef toen geen dogmatiekale studies meer, doch hij gaf aan de dogmatiek die de versteening nabij was een nieuwe aansluiting aan het levende Woord. Ik geloof, dat Schilder's werk voor een goed deel is mogelijk geworden door Greijdanus.

Gisteren, toen ik afscheid genomen had van Greijdanus, ontmoette ik Schilder even op het station in Zwolle. Hij ging den nestor voor het laatste bezoeken. Ik zag hem de contrôle passeeren, vereenzaamd evenals wij allen. Misschien treft de slag hem het felst. Het futsle door me heen: „God, laat ons dan hem nog lang mogen houden. Laat het hem gegeven zijn den oogst van Greijdanus' levenswerk voor de dogmatiek in te halen en te verwerken”.

Of Greijdanus' exegetisch werk dan volkomen vrij is van bepaalde dogmatiekale constructies? Het heeft zin om die vraag te stellen, te meer nu men in den strijd der laatste jaren meermalen heeft getracht den exegeet Greijdanus uit te spelen tegen den „bezwaarde” Greijdanus, die de leerbeslissingen der synodes aanviel. Het was natuurlijk wel handig, om in kwesties als die der „onvoorwaardelijke heilsbelofte”, die door Greijdanus werden aangevallen, zich te beroepen op den commentator, die zelf ook het woord „onvoorwaardelijk” wel eens aan de belofte verbonden had. Naar mijn vaste overtuiging is het in concreto niemand gelukt Greijdanus I uit te spelen tegen een Greijdanus II. Men vergat bij het citeren van zoo'n brok exegetische dadeldijk den grooten grondregel, dien de auteur zelf altijd eerbiedigde: dat men bij het vaststellen van de betekenis van een woord steeds weer in rekening moest brengen het verband, waarin dat woord voorkwam. En voorts: de toegepaste methode van verweer is ethisch aanvechtbaar, want men opereerde daarmee voor het publiek, om te suggereeren dat Greijdanus voor zijn eigen beweringen niet stond. Ondertusschen maakte men zich af van de sterke exegetische analyse, waarmee Greijdanus synodale leerformules uiteenrafelde en als onhoudbaar aantoonde, en van zijn vernietigende critiek op de argumentatie, waarmee men de wankelende formules trachtte overeind te houden. Het kwam toch in die dagen voor, dat prominente synodale leden tijdens het betoog van Greijdanus hun krant gingen zitten lezen? Maar zelfs wanneer men op een bepaald punt kan aantonen, dat bij de exegetische een bepaalde dogmatiekale probleemstelling een woord meesprekt — ik geloof inderdaad, dat op andere punten dan waarover het de laatste jaren ging men af en toe een dogmatiekale inslag in zijn exegetische aanwijzen — wat betekent dat dan nog? Greijdanus blijft daarom evengoed de man, die alle dogmatiekale formules en soluties bleef onderwerpen aan het gezag der Schrift. Hij was een vijand — ik weet dat uit vele gesprekken der laatste jaren — van alles wat de Schrift zou brengen onder de overwoekerende macht van welke dogmatiek dan ook. Dat was wat voor een man, wiens liefde zoo uitging naar de dogmatiek! Hij was nimmer bereid de eerlijke exegetische van een tekst op te offeren aan een bepaalde dogmatiekale oplossing; en zijn exegetische was ook nooit tendentieuze. Tenslotte was hij onder alle exegeten de eenige, die toen het er op aan kwam, de binding aan leerruitspraken weigerde, die in de Schrift niet gegrond waren. Al de anderen waren dogmatiek gebleken, die wel materiaal uit de Schrift ter ondersteuning van hun gevoelens aandroegen, doch in de exegetische ervan zich of verbijsterend slordig of geprocureerd of geboorneerd toonden, zoo bar soms, dat je niet begrijpt dat hun exegetisch geweten hen niet aanklaagt. Greijdanus was ook onderwezen in een bepaalde dogmatiek, en hij had de zaken door beter dan menig ander. Best mogelijk, dat hij nog hier en daar in een schema min of meer gevangen zat. Maar hij was de eenige, die de kerkelijke binding aan dat schema a priori weigerde; hij wierp als exegeet de gevangenis open, en leerde het zijn studenten en zoo de kerken om zich niet in het diensthuis te laten brengen. Wie was als hij bereid elken dag eigen probleemstelling en positieken te laten corrigeren door nader licht uit de Schrift, of door nieuwe argumenten? Enkele dagen voor zijn sterven trof het me nog. Hij vroeg me, met collega Veenhof, de correctie van het tweede deel van zijn Canoniek op me te nemen; en toen kwam opeens de zin: „Jammer dat de boeken uit het buitenland zoo traag binnenkomen; ik had nog zoo graag enkele nieuwere Fransche werken voor bepaalde kwesties willen raadplegen, maar het kan niet meer; ik heb ze nog niet gekregen”. Rusteloos bleef hij alles kritisch toetsen, ook wat hij zelf gezegd had.

Nee, als men Greijdanus veranderlijkheid verwijten wil, dan kan ik dat toch slecht verdragen van menschen, die zelf zoo zeker waren van hun zaak en geen enkele verandering in hun formules gedoogden, alsof het het eind van alle wijsheid was en geïnspireerd woord van God. En die na enkele jaren met een nieuwe formule kwamen, evenwel het volk suggereerend dat

alles bij het oude gebleven was, en dat ze dus zelf niet wezenlijk veranderd waren. Overigens geloof ik alleen aan de onveranderlijkheid Gods. Trouw is bij menschen een schoone deugd, maar ik ben bang voor menschen die trouw blijven aan zichzelf door alles heen. Ze zijn of dom of star of koppig of onbekeerlijk. Greijdanus heeft nooit van één exegetische van zichzelf gezegd: dit is het einde van alle tegenspraak. Hij was te ootmoedig en bescheiden. Toen ik hem, enkele dagen voor zijn dood, eens vroeg hoe lang het geduurd had vóór hij

MIJN VADER, MIJN VADER...

Stantvastigh, nedrigh, en geduldigh,
Is hy zyn' kindren voorgetreên,
En leedt onnozel, en onschuldigh,
Bestreên van 't quaet, noit overstreên.

J. v. d. VONDEL, Werken, 1660—1662, II, 78.

het gevoel had, dat hij zijn terrein althans eenigermate beneerschte, zei hij met een glimlach: „dat gevoel heb ik nog nooit gehad; ik ben nog maar pas begonnen, en de Schrift is zoo rijk”.

Just hierom was hij n u i t v e r k o r e n instrument. De opzacht, die ik boven aanhaalde uit het boek van Wuest, rangschikt den overledene ook onder de eerbiedwaardige menschen, zulks vanwege zijn beoefening der Nieuwtestamentische exegetische. Maar het hangt er maar weer van af, waarom we vandaag zijn naam met eerbied noemen en zijn gedachtenis altijd zullen blijven zegenen. Men kan hier weer al zijn gaven noemen: zijn trouw, zijn ijver en alles wat ik boven als typeerend voor zijn arbeid aangaf. Hij was volop man van wetenschap. Maar zulken zijn er tenslotte meer, al blijft de combinatie der kwaliteiten als bij hem een unicum. En toch is hij nooit geweest een man, die in zijn studie en in zijn wetenschap opging. Hij diende niet Pallas Athene, de godin der Grieksche wetenschap, maar Jezus Christus die met zijn evangelie kwam eerst tot den Jood, maar ook tot den Griek.

Wat hem dreef bij al zijn werk, was niet de „paleida”, het cultuurijsaal der intellectuelen, doch de „pistis”, het geloof van die kerk, die niet vele wijzen noch vele edelen onder haar leden telt. Want ik heb vaak me verbaasd over dat eindeloze geduld waarmee hij vele boeken las, over het moeizaam napluizen van vele detailkwesties, over de omzichtigheid waarmee hij zijn volzinnen ter verklaring schreef, alsof hij bang was door een verkeerde uitdrukking of door een woordte-weging zijn tekst niet juist of niet volledig te laten spreken; over den ijver, waarmee hij altijd weer aan nieuwe boeken begon, over de zorg die hij wijdde aan tijdroovend corrigeerwerk. Maar het was niet de natuurlijke aanleg van een geboren man-van-wetenschap, die hem dreef. Daarin zat altijd de gedachte: ik ben dit aan God en zijn heilig Woord verschuldigd. Het Woord is dit alles waard; het vraagt nauwkeurige overweging van elken vorm, iedere nuance; het eischt ook zorgvuldige parafrase en minutieuze weergave; de stijl behoeft niet mooi te zijn, als ik maar den rijkdom van het Woord kan laten zien. Wie hem heeft hooren bidden aan het begin van zijn colleges is dat nooit weer kwijt geraakt; de herinnering aan den diepen eerbied waarmee Greijdanus tot de Schriften kwam; niet als wetenschappelijke ster, die de aandacht trok voor eigen licht, doch als dienaar, die nimmer den glans van het Evangelie mocht tegenhouden. Het Woord was dat alles hem waard.

Want het ging tenslotte om God. En om zijn heilige gemeente. Greijdanus heeft voor zichzelf niets gevraagd. Hij begeerde alleen te dienen de kerk van den Heere Christus. Hij zag zich wel zijn plaats gewezen in studeerkamer en collegezaal, doch het was voor hem portaal van de kerk en den kansel. Hij schreef boeken, wetenschappelijk en populair, doch hij deed het omdat de liefde voor de gemeente hem dreef. De laatste maanden, toen hij zijn pen bijna niet meer kon vasthouden, deed hij alle moeite om de pijnlijke stijfheid van zijn handen te overwinnen, want hij wilde nog trachten een heilige geschiedenis te schrijven. Hij heeft het niet meer mogen voltooien, maar hij heeft de kerk en haar jeugd tot het einde toe lief gehad.

Heel zijn wetenschappelijk werk is gedragen door de liefde tot God en den naaste, en daarom als vervulling der wet onze eerbied waardig. En daarom was hij ook de strijder. Hij probeerde niet eigen inzichten te verdedigen. Maar hij zag de heerschappij van het Woord Gods en daarmee het geloof der kerk in gevaar komen. Toen wierp hij zich in den strijd, dien hij schuwde. En daarin hebben we al zijn ethische kwaliteiten gezien, door de genade die over hem was. Hij hunkerde naar gemeenschap, maar het bleef voor hem gemeenschap der heiligen, die hem alle clubgeest deed haten. Hij drong zich niet op den voorgrond, maar durfde toen het moest wel heelemaal vooraan staan, op de plaats waar de slagen vielen. Hij was bescheiden, maar ook onverzettelijk en zonder aanzien des persoons. Toegeeflijk, doch beslist. Zachtmoedig, maar toen het noodig was onverbiddelijk en fel. Toen hebben de kerken die hij een menschenleven lang had gediend, hem eerst zijn congé gegeven tegelijk met zijn emeritaat. De huldiging bij zijn afscheid in 1943 was een hoon; het ultimatum werd nimmer ingetrokken, en men wenschte van zijn diensten geen gebruik meer te maken. En anderhalf jaar later werd hij ook uitgeworpen als

scheurmaker; het was de tweede bul waarop dat stond; maar verder stond er op zijn bul nog vermeld zonde tegen het 5e en 9e gebod. Maar hij heeft het gedragen, en zich getroost: het Woord Gods en 't geloof der kerk waren het wel waard, om smaadheid te lijden.

Nu kom ik tot het laatste: de opdracht rangschikt hem onder de meest gelukkige en benijdenswaardige van alle menschen. Wie naar vleescheelijken maatstaf meet, zal in dit leven weinig benijdenswaardigs ontdekken. Persoonlijk leed bleef hem niet gespaard. En verder was zijn leven niets dan rusteloze arbeid zonder ontspanning, en van het begin af onder veel moeite, tegenkanting, strijd, verdachmaking, verkettering. Tenslotte kwam nog de schorsing erbij. Benijdenswaardig dit leven van ononderbroken werken, dat tenslotte met de grofste ondankbaarheid werd bejegend?

Toch geloof ik, dat het woord „benijdenswaardig” evenals „gelukkig” kan blijven staan. Omdat dit leven door genade was overgegeven aan den dienst van Christus en zijn gemeente. De kracht der weergeboorte is in heel zijn wetenschappelijk werk openbaar geworden. En is niet de man, wien dat te beurt viel, benijdenswaardig vanwege zoo groote genade? Benijdenswaardig vanwege de verkiezing tot dezen schoonen dienst?

Alleen: wie dat zegt, kan het niet eerlijk doen, of hij moet gedreven worden door denzelfden geest, om de schatten van het Woord te verstaan en te openen. We kunnen hem niet benijdenswaardig noch gelukkig noemen, indien we niet ijveren naar dezelfde gaven. Dit geldt zijn studenten allereerst, en alle kerkieden daarna. Want de genade Gods is in Greijdanus over ons allen overvloedig geweest. Indien de kerken het Woord zouden verlaten, en niet zich zouden benaastigen om bij de Schriften te leven, dan is Greijdanus' werk voor hen te vergeefs, indien ook maar te vergeefs.

Maar dit geldt toch allereerst hen, die door Greijdanus zijn gevormd. De laatste maal, dat in het Zwolsche ziekenhuis een langer gesprek met hem me mogelijk was, kregen we het over het preekconsent van studenten. Greijdanus zag veel gevaren. Er waren studenten, die vanwege hun preektalent al een naam zich hadden verworven, doch wier studie blijkens tentamina beneden peil bleef. Greijdanus kon het zich niet begeren, dat ze graag en vlot gebruik maakten van het materiaal, dat hij met anderen had aangedragen, zoodat ze gemakkelijk een preek konden maken, terwijl ze soms niet van zins bleken om zelf met een tekst te worstelen en daarover te broeden. Hij kon het niet verstaan, dat ze graag van anderer studie profiteerden, maar niet zelf over de Schrift zich bogen. Met een echt Greijdaanschen zin: „Dan klinkt het wat, maar het wordt toch niets”. Ik geloof het ook. Want discipel van Greijdanus is tenslotte niet de man, die graag zijn commentaren gebruikt, doch die gedreven wordt door den geest waaruit die boeken geschreven zijn: steeds dieper doordringen in de verborgen schatten van Gods Woord en Gods Zoon. Daarom is de herdenking van den ontslapene alleen dan waarachtig, als die geest onder ons levend blijft en voorzoover dat noodig is weer levendig wordt.

Want Greijdanus is nu heengegaan. Maar zijn werk blijft. O ja, ik weet het: als we niet het geloof hadden, we zouden vandaag alleen maar diep verdrietig kunnen zijn. De ijdelheid van alles wat mensch is zien we voor oogen. Op een donkeren Aprilmiddag zat ik voor het laatst bij hem op zijn studeerkamer. De weemoed van het naderende einde hield hem zelf toen bezig. En hij zag ook de vergankelijkheid van zijn werk. „Och, hoe gaat het met commentaren! Ze worden een jaar of wat gebruikt, dan komen er weer andere en vindt men ze hoogstens nog in een bibliotheek”. Ik geloof het ten aanzien van deze commentaren niet. Want de mogelijkheid van nieuwe commentaren in ons kleine taalgebied is uiteraard niet groot. Het zou er slecht uitzien, als studenten en predikanten straks niet hooge prijzen op een actie zouden besteden voor een commentaar van Greijdanus. Wat echter meer zegt: het is de week na Pinksteren, en dat doet me denken aan 2 Cor. 3. Greijdanus is geweest „dienaar des Nieuwen Testaments”, en de „bediening des Geestes is in heerlijkheid”. Hij heeft meer dan de meeste anderen de heerlijkheid des Heeren in den spiegel gezien, en we weten dat hij naar hetzelfde beeld van gedaante veranderd wordt van heerlijkheid tot heerlijkheid. En wat zijn boeken aangaat: Greijdanus heeft den dood nu gezien, nadat hij „in zijn tijd den raad Gods had gediend”. Paulus zegt dat van David (Hand. 13:36). Maar het geldt van Greijdanus ook. Zijn boeken blijven nog bij ons. Maar als eenmaal ook zij hun tijd zouden hebben gehad, vanwege de beweging aller dingen, dan heeft Greijdanus ook daarin den raad Gods gediend. In zijn tijd. Maar die tijd is niet opgenomen in den ijdel cirkelgang, die den Prediker benauwde, doch in den raad Gods, in Zijn heilsplan, waarmee Hij de kerk drijft naar den jongsten dag, en het onbeweeglijk Koninkrijk. Want precies als David met zijn werk werd overgegeven aan den dood, en toch niet reddeloos verloren was, omdat hij al bij voorbaat zijn vleesch had vastgekoppeld aan de komende glorie van Christus, zoo is Greijdanus thans met zijn werk opgenomen, ondanks den dood, in den eschatologischen gang, waarmee Christus zich haast van Pinksteren naar den jongsten dag. Zalig zijn immers die dooden die in den Heere sterven, nadat ze „in Hem” hebben geleefd en gewerkt. Zelf worden ze door Hem tot den dag der opstanding bewaard, en ook hun werken volgen met hen, het eeuwige leven in.

B. HOLWERDA.